

Nitza Berkovitch *From Motherhood to Citizenship*

Baltimore & London: John Hopkins University Press. 1999. 177 pages.

ספרה של ניצה ברקוביץ "מאימהות לאזרחות" מקטלג את התפתחות הסטנדרטים הבינלאומיים בהתפשטות התפיסה של זכות הנשים לשוויון הזדמנויות בעבודה. המחברת עוקבת אחר המעברים העיקריים שהתרחשו בדרך מאימהות לאזרחות. העסקת נשים הינה המוקד לבחינת המעבר לאזרחות משום שתחום התעסוקה היה התחום הראשון שבו התערבה המדינה כדי להסדיר את השתלבותן של נשים בחיים הציבוריים. המחברת מציגה את השינויים בכללים הנורמטיביים הבינלאומיים, במיוחד ב-ILO (הארגון הבינלאומי לעבודה) וב-CEDAW (האמנה לביעור כל צורות ההפליה נגד נשים), ופורשת לפני הקורא את הדיונים שליוו את קביעת הכללים הללו.

בניתוח ההתפתחות במאות התשע-עשרה והעשרים, המחברת מציגה שלושה שלבים. בשלב הראשון הופיעו אמצעי הגנה על נשים בכוח-העבודה. המחברת מתארת את הדרך שבה השפיעה האימהות בנושא מעמד האישה. המדיניות הייתה הגנתית והתבטאה בעיקר בהגבלת שעות העסקתן של נשים. ברקוביץ מביאה תיעוד מכמה מדינות המראה את המניע למדיניות. בצרפת, למשל, הייתה המדיניות אמצעי למניעת ירידה בילודה; במקומות אחרים הייתה הסיבה רצון למנוע נשים מלהתחרות בגברים. בשלב השני, בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם, הופיעה בסדר-היום הבינלאומי הקריאה לזכות השוויון בעבודה בין גברים לנשים. שלב זה הביא בראש ובראשונה לידי הצגת הזכות לשכר שווה בעבודה ונטישת התפיסה של הגבר כמפרנס יחיד. בשלב השלישי, התפיסה בדבר הגנת האישה כאם מתנגשת מושגית עם תפיסת השוויון, והתנגשות זו מובילה לביטול ההגנות המיוחדות לנשים ולהחלפת זכויות אימהיות בזכויות הוריות. זו נקודת התמורה של נשים מאימהות לאזרחות. ברקוביץ מציינת את השינוי של מאה ושמונים מעלות בתפיסת תפקיד האישה:

Note the change from the notion of having provisions that allow women to work without threatening their maternal functioning; now it is not their work that should not threaten their family role but rather, their family roles should not hamper their equal access to employment and its benefits. (p. 133)

ייתכן, אך יחד עם זה נותר הצורך להעניק זכויות והגנות לנשים בשלבי היריון, ילודה והנקה. בעניין זה ברקוביץ מתייחסת אומנם לחובה המוטלת על מדינות מתוקף האמנה להגנת האימהות של ה-ILO להעניק חופשת-לידה לנשים, ברם, היא אינה מבליטה את ההבחנה הדרושה בין הגנה לגיטימית זו הקשורה לאימהות ביולוגית לבין אי-הלגיטימיות של הגנות מיוחדות המוענקות לנשים בלבד בהקשר של הורות סוציאלית. המעבר מזכויות אימהות לזכויות הורות בא לידי ביטוי בחקיקת חופשת-הורות בשבע-עשרה מדינות אירופיות עד שלהי שנות השמונים. ישראל אינה נזכרת בהקשר זה, אף-על-פי שבתחום זה הייתה ישראל מהמדינות המובילות בהתוויית המדיניות. המחברת מסבירה שהמדיניות של מתן חופשת-הורות לא התכוונה רק לשיתוף בזכויות בין הגבר

והאישה, אלא גם לשיתוף בחלוקת האחריות. כך, הן ה־Nairobi Forward-Looking Strategy for the Advancement of Women (מסמך שהתקבל בכנס העולמי של האו"ם בשנת 1985) והן ה־European Social Charter משנת 1989 מכריזים כי השותפות באחריות המשפחתית והעיסוקית הינה תנאי בליעבור להשגת שוויון אפקטיבי של הזדמנויות כלכליות.

המחברת מסבירה כי השתתפות נשים בכוח־העבודה משלבת אותן בהתפתחות החברה. מסמך שהתקבל בוועידה העולמית של האו"ם במקסיקו, בשנת 1975, אומר כך:

The full and complete development of any country requires the maximum participation of women as well as men in all fields: the under-utilization of the potential of approximately half the world's population is a serious obstacle to social and economic development.

ברקוביץ מציינת כי ברטוריקה החדשה נשים מהוות "non-gendered resources". הביטוי מוצלח מאוד, אך חסר הניתוח הדה־קונסטרוקטיבי המתבקש ממנו, שהרי מסתבר מדבריה שהמעבר לשוויון והניסיון לאפשר לנשים להשתחרר מהאחריות המשפחתית הבלעדית מהווים לא רק התפתחות של צדק חברתי, אלא גם ניסיון ליברלי למקסם את השימוש במשאב האנושי של הנשים. על כך יש צורך לפתח מחשבה ביקורתית. אחת התרומות של הספר היא גילוי הדרך שבה נורמות בינלאומית מתורגמות לשינויים משפטיים במדינות העולם. ברקוביץ מציינת כי במהלך תקופה קצרה התקבלה חקיקה במדינות רבות בנושא חופשת־לידה (במאה וחמש־עשרה מדינות) וכוננו משרדים ממשלתיים רבים לענייני נשים (בשלושים ושש מדינות). תבנית חקיקה זו נראית כפרי של לחצים נורמטיביים גלובליים. מסקנת המחברת היא כדלקמן:

In general the formulation of this kind of machinery cannot be adequately explained by reference to internal processes or idiosyncratic historical or political events. The standardisation, prevalence and timing of the founding of "national machinery for the advancement of women" attest to the nation-states affirmation of the notion that such official bureaucratic units are essential components of all states endorsing modern globally articulated visions of women and their position in society. (p. 166)

באשר להשפעה שיש לשינוי המשפטי על המציאות החברתית, המחברת מציינת כי אין לראות בהכרח זכויות פורמליות כערבות לשותפות שווה של נשים בשוק העבודה. נשים נשארות בשכבה הנמוכה ואינן מגיעות לעמדות־צמרת ברוב הארגונים הכלכליים והפוליטיים. הן נחשבות לאזרחיות אך גותרות אזרחיות מדרגה שנייה. יש לכך כמה הסברים, אך לדעת המחברת הכל מסתכם בכך ש־"the domestic sphere is still the woman's sphere" (ע' 173).

קריאת הספר גרמה לי סיפוק בכמה מישורים: תיעוד ההתפתחויות בארגונים בינלאומיים מהווה עזר מעשי למחקר ולניתוח של נושא האימהות, המשפחה ועולם

העבודה. ההשפעה שיש לקביעת נורמות בארגונים בינלאומיים על המדיניות במדינות העולם מעידה על יציבותם הבסיסית של עקרון השוויון בין המינים ושל ההכרה בצורך להתקדם לשיתוף-פעולה בין גברים ונשים בכל תחומי החיים.

יש לציין כי עמידתה של ברקוביץ על ההשפעה החיובית של קביעת הנורמות הבינלאומיות (ע' 119-122) עודדה אותי גם במישור המקצועי האישי, בהיותי אחת מעשרים ושתיים המומחיות והמומחה האחד בוועדת CEDAW. המומחיות מקיימות בוועדה שיח קונסטרוקטיבי עם כל אחת ממאה שישים ושמונה מדינות העולם החתומות על האמנה. תפקידנו לברר, להמליץ ולשכנע בעניין האמצעים המשפטיים, החינוכיים והחברתיים הדרושים ליישום החובה לביעור ההפליה נגד נשים בכל תחומי החיים, שאותה גטלו המדינות על עצמן עם הצטרפותן לאמנה. ממצאיה של ברקוביץ מחזקים את ידינו. יש לקוות שהמקום לאופטימיות לגבי השפעתה של האמנה יהיה לא רק במישור ההצהרתי והחקיקתי, אלא גם בתחום היישומי.

תולדות המאבק עד כה משאירות אותנו עם מלאכה כבדה לעתיד לבוא. הפיכת המעבר מאימהות לאזרחות כלכלית, מהכרזה משפטית למציאות חיים, תלויה בשינוי קיצוני ביותר של תפיסת העבודה והארגון החברתי. הספר שלפנינו מציג את ציוני-הדרך של העבר ומשאיר לעיונו ולאחריותנו את מדיניות העתיד.

פרנסס רדאי

האוניברסיטה העברית בירושלים